

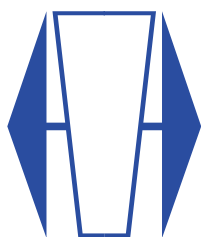


sklář a keramik

Odborný časopis pro průmysl skla, keramiky a bižuterie



Dodavatel chemických surovin a specialit



krátoška chemin
spol. s r.o.



Krátoška Chemin spol. s r.o. / Bečovská 1007 / 104 00 Praha-Uhřetěves
T: +420 266 727 700 / E: kratoska@kratoska.cz / www.kratoska.cz

7-8/2023

www.czech-glass-society.cz



Odborný recenzovaný časopis pro průmysl skla,
keramiky a bižuterie – ISSN 0037-637X
Vychází 6x ročně (dvojčísla)
Evid. č. MK ČR E 2919
www.sklarakeramik.cz

Vydává / Publisher

Vydavatelství ČSS, s.r.o., Sportovní 554,
468 41 Tanvald, IČ: 28696778

Šéfredaktor, jednatel
Editor in chief, Managing Director
PhDr. Petr Nový, Ph.D.

Redaktor/Editor:

doc. Ing. Vlastimil Hotař, Ph.D.

Recenzenti / Reviewers

prof. Ing. Marek Liška, DrSc.
Ing. Jiří Koucký, CSc.

Redakční rada / Editorial staff

Ing. Ivan Berka
Ing. Luboš Dietz
prof. Ing. Aleš Helebrant, CSc.
Mgr. Milan Hlaveš, Ph.D.
doc. Ing. Stanislav Kasa, CSc.
prof. Ing. Ladislav Koudelka, DrSc.
Ing. Jiří Koucký, CSc.
prof. Ing. Marek Liška, DrSc.
prof. Ing. Lubomír Němec, DrSc.
Marek Novák, MBA
Ing. Greta Nováková
doc. Ing. František Novotný, CSc.
Ing. Josef Smrček, CSc.
Ing. Jaroslav Stoklasa, Ph.D.
Ing. Aleš Svitil, předseda
Ing. Jiří Zajíc

Fotografie / Photos

© Sklář a keramik – není-li uvedeno jinak
© Sklář a keramik – unless otherwise stated

Grafika a sazba / Graphic arrangement

© David Matura / www.sputnik.cz

Tisk / Printed by

Tiskárna Macek, U Rybníka 11, Jablonec n. N.

Redakce / Editor's Office

Sportovní 554, 468 41 Tanvald
Tel.: +420 724 397 365
E-mail: redakce@sklarakeramik.cz

Administrace a předplatné
Administration and subscription

Sportovní 554, 468 41 Tanvald
Tel.: +420 724 397 365
E-mail: redakce@sklarakeramik.cz
č. ú. 0892311399/0800

Inzertní agentura / Advertisement agency

Ing. Greta Nováková
Johančina 3251, 415 01 Teplice
Tel./Fax: +420 417 576 155
Mobil: +420 603 223 768
E-mail: g.novakova@volny.cz

Partneři časopisu
Asociace sklářského a keramického průmyslu ČR / Slovenská sklárská spoločnosť

Nevyžádané rukopisy se nevracejí.
Otiskování článků jen se svolením redakce
při zachování autorských práv.

STUDIES

- Hugo Šen – Finish Overpressing and Stochastic Assessment of the Possibility of its Occurrence During the Production of Containers Using Narrow-neck Press-and-blow Method. 135
Petr Nový – Jablonex Export of Glass and Costume Jewellery in the Years 1945–1950 142

GLASS PRACTICE

- Vlastimil Hotař – Other Processes of Mechanical Processing and Refinement of Glass 149

TRENDS AND ACTUALITIES

- Vetropack resumes production in Ukraine. 152
Moravia Glassworks takes the ministry to court for the energy price assistance system 152
Toyama: a remarkable journey from glass industry to art 153
Successful laboratory tests of glass production with 100 % hydrogen 154
Glass Fiber Europe acknowledges ongoing anti-dumping measures 154
Sisecam manager on the global soda market situation 154
Korean screen makers face 20 % price increase 155
New on the market – construction insulating glass bricks 155
AGC has expanded its range of Stopray sunglasses 156
Strong fragility. The new collection of the Rückl brand 156
Anna Jožová designed golf trophies for J&T Bank 157
The glass factory in the Jizera Mountains will be turned into car museum 157
Short News 158

ACTIONS AND EXHIBITIONS

- Where to go for contemporary glass and jewellery? To Jablonec 164
World championship in glass cutting at the Bomma glassworks. 165
New glass stations in Kamenický Šenov/Prácheň 165
Jewels of the glass school in Valašské Meziříčí. 166
Czech Glass, fragile! Czech glassmakers are preparing for Venice Glass Week. 167
Gallery My reminded the artist Bohumil Maryška 168
BYSTRO DESIGN, Karolína Kopřivová, Vilém Smejkal 168
Students from Valašské Meziříčí in the Glass Pavilion 169
Ondřej Strnadel: Light through a glass. 170
Jaroslava Švarcová – GLASSSTONE 170
TOPOGRAPHY OF THE LAND
– joint project of Slovak and Portuguese artists 171
SongMi Kim – Stories and legends 171
Short News 172

CZECH GLASS SOCIETY

- Annual report on the activities of the Czech Glass Society for 2022 173
Bachelor and diploma theses defended at the Department of Glass Machinery and Robotics in 2023 176
The Preciosa Foundation awarded prizes at the Technical University of Liberec. 177
16th international conference on Glass Machines and seminar Metals in Glass Technologies 178
Book tip 179
Invitation to the membership meeting of the Czech Glass Society 180

Uzávěrka 7-8	Do tisku	Uzávěrka 9-10
28. 7.	24. 8.	28. 9.

Jablonecký export skla a bižuterie v letech 1945–1950

Jablonec Export of Glass and Costume Jewellery in the Years 1945–1950

Petr Nový

Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, U Muzea 398/4, 466 01 Jablonec n. N., e-mail: petr.novy@msb-jablonec.cz

Období let 1945 až 1950 lze rozdělit do dvou vývojových fází odpovídajících i politickému dění. Tou první jsou léta 1945–1947, kdy se jablonecký průmysl musel vyrovnat s převratnými občanskými, hospodářskými a sociálními změnami, které přinesly dekrety prezidenta Edvarda Beneše z let 1945 a 1946. Na jejich zásadě došlo nejen k vyvlastnění „německého“ majetku, ale i první vlně znárodnění a slučování dříve samostatných firem do centrálních národních správ a národních podniků. Přestože role soukromého vlastnictví stále zůstávala důležitá, majetkový podíl a vliv státu se neustále stupňoval. Druhé období vymezují léta 1948–1950, kdy se moci v Československu chopili komunisté, završili proces znárodnění a zavedli do praxe striktně státem plánované hospodářství. S ještě větší intenzitou pokračovalo slučování dosud samostatných firem i menších národních podniků do velkých ekonomicko-hospodářských celků, v některých oblastech monopolních. Precizoval se též systém centrálního řízení, který v principu přetrvával až do konce 50. let [1].

The period from 1945 to 1950 can be divided into two development phases corresponding to political events. The first is the years 1945–1947, when the Jablonec industry had to cope with revolutionary civil, economic, and social changes brought about by the decrees of President Edvard Beneš from 1945 and 1946. Based on their principle, not only the expropriation of "German property" took place, but also the first wave of nationalization and merger of previously independent companies into central national administrations and national enterprises. Although the role of private property still remained important, the property share and influence of the state steadily increased. The second period is defined by the years 1948–1950, when the communists seized power in Czechoslovakia, completed the process of nationalization, and implemented a strictly state-planned economy. The merger of previously independent companies and smaller national enterprises into large economic units, monopolistic in some areas, continued with even greater intensity. The system of central management was also refined, which in principle lasted until the end of the 1950s [1].

Jablonecký průmysl v českých rukách (1945–1947)

Na jaře 1945 bylo jasné, že Německo válku prohrálo. Sovětská armáda od 16. dubna obléhala Berlín a dne 2. května jej obsadila. Říšský kancléř Adolf Hitler spáchal několik dní předtím sebevraždu. Německá branná moc se zhroutila, ale k bezpodmínečné kapitulaci došlo až 7. a 8. května. Od počátku měsíce přitom přes Jizerské hory před Sověty ustupovaly německé oddíly. Do Jablonce nad Nisou Rudá armáda vstoupila 10. května [2].

V jizerskohorských městech a obcích začaly již od 8. května místní Češi zakládat Revoluční národní výbory, které postupně přebíraly moc od dosavadních autorit. Totéž se dělo v případě velkých továrních provozů prostřed-

nictvím závodních rad. Nejistota panovala na všech stranách, dle dobových svědectví docházelo k řadě násilných excesů a majetkových přečinů na většinovém civilním českoněmeckém obyvatelstvu, na nichž se podílela jak Rudá armáda, tak Češi. Flagrantním příkladem je tzv. divoký odsun z května až září 1945. Přesto i po skončení jeho organizované části v listopadu 1946 v Jizerských horách zůstalo kolem 5 tis. českých Němců, kteří byli označeni za nezbytné pro zdárný poválečný rozvoj jabloneckého průmyslu [3].

V rámci nového právního rámce daného tzv. Benešovými dekrety pozbyla drtivá většina českoněmeckých podnikatelů

své živnosti i osobní majetek. Byli buď pro svou odbornost ponecháni v závodech v pozici poradců bez výkonných pravomocí, nebo svezeni do pracovních táborů a postupně vysídlováni ze země. Někteří z nich se stali kořistí Rudé armády, která si je jako specialisty odvezla do Sovětského Svazu [4]. V případě velkých skláren jako strategických podniků se stát zmocnil – za finanční náhradu – i firem v českých rukách. Řízení vyvlastněných podniků převzali od závodních rad národní správci jmenovaní místními nebo okresními národními výbory (podle velikosti), znárodněných firem pak státem ustanovení ředitelé. Tyto společnosti pak většinou pokračo-



Inzerát z roku 1947

valy pod původními nebo počestnými názvy (například v podobě přeložených křestních jmen původních českoněmeckých majitelů).

Nové vlastnické poměry nejprve přinesly výrazné změny do organizace sklářské prvovýroby. Již v lednu 1946 došlo k první vlně slučování jizerskohorských skláren. Vyhláškou Ministerstva průmyslu vznikl národní podnik Spojené sklárny jablonecké, jenž pohltil podniky Bangles Corporation, BANCO B. Mahla, Jablonec nad Nisou (sklárna Dolní Prysk), Ludvík Breit, Lučany, Karel Riedel, Josefův Důl, Dipl. Ing. Karel Riedel, Rýnovice a Leopold Riedel, Rýnovice. Mimo toto uskupení zůstaly národní podniky Jablonecký sklářský průmysl, sdružující menší sklárny i kompoziční hutě, a Sklárny a rafinerie, dříve Jos. Riedel, Dolní Polubný. Současně vznikl i národní podnik Krystalerie, jenž sloučil výrobce tohoto sortimentu^[5].

Ze světa po květnu 1945 nezmizely ani jablonecké exportní domy. Ve městě a okolí jich pod národními správci nebo českými majiteli pracovalo 141 s 1 630 zaměstnanci. Působili mezi nimi opět i komisionáři zahraničních společností z USA nebo Velké Británie. Všechny vývozní firmy sdružovalo nově ustavené Sdružení vývozců jabloneckého zboží (později Grémium vývozců), navazující na činnost svého českoněmeckého předchůdce, Grémia exportérů. Zachován byl též osvědčený úzus platby za zboží předané výrobci exportním firmám do středy v pátek. Obchodní praxi však provázala řada spekulací, jejichž společným jmenovatelem byla snaha

některých národních správců o osobní obohacení a zisk svěřené firmy do vlastnictví. Za špičku ledovce lze označit tzv. šatonovou aféru z ledna 1947, kdy vyšlo najevo, že se národní správci snažili převlastnit zisk z prodeje skladů šatonů nepřihlášených bývalými majiteli ke konfiskaci. Přijít si tak mohli až na několik milionů korun^[6].

Již v únoru roku 1947 došlo ke sloučení všech vývozních podniků do 46 větších celků s 1 438 zaměstnanci v rámci Společné národní správy jabloneckých vývozních domů, která centrálně řídila též zbylé vývozní podniky. Nová organizace měla v prvé řadě stabilizovat díky předchozím nekalým praktikám neuspořádané poměry v zahraničních obchodě s jabloneckým zbožím. Produkci bižuterie zastřešily ve stejném roce též Společná národní správa podniků pro výrobu jablonecké bižuterie či Společná národní správa brusíren skleněných kamének a simulizoven. Důležitým strategickým úkolem těchto organizací byl výběr firem vhodných pro začlenění do již existujících národních podniků a příprava s tím související technické a obchodní agendy. Grémium vývozců nahradila Odborná skupina vývozců jabloneckého zboží v Jablonci nad Nisou, odbočka Ústředního svazu obchodu, dopravy a pohostinství, oblastní pobočky v Liberci^[7].

Protože Společná národní správa podniků pro výrobu jablonecké bižuterie nedisponovala žádnými vlastními finančními prostředky, získala rámcový úvěr ve výši 5 mil. Kčs. u pražské Legiobanky, které se zavázala hradit 1 % z docíleného ročního obratu začleněných firem. Za rok 1947 se jednalo o částku 2,419 mil. Kč^[8]. Celkový obrat tedy dle tohoto údaje činil 241,9 mil. Kčs. Statistická data shromážděná k tomuto roku Jaromírem Kubálkem se ale výrazně liší, když uvádí, že se z Československa vyvezlo jablonecké bižuterie jen za 177,344 mil. Kčs, což se v předválečné době rovnalo 886,760 mil. Kč a i tak řadilo hned za konjunkturální léta počátku 20. let. Největší podíl připadal na kovovou bižuterii (55,416 mil. Kčs), dále bižuterii kamennou (34,395 mil. Kčs), perle a perličky (38,955 mil. Kčs), skleněnou bižuterii (28,761 mil. Kčs) a knoflíky (19,807 mil. Kčs)^[9]. Údaje o krystalerii i bangliích v tomto přehledu chybí. Zatímco však první obor i po světové válce zůstal významnou exportní komoditou, zájem o skleněné kroužky

zcela opadl. Důvodem byl zákaz jejich dovozu do Indie^[10].

O východiscích a očekáváních nových představitelů jabloneckého průmyslu bezprostředně po válce mnohé vypovídá publikace Jablonec n. N. včera, dnes a zítra vydaná ještě roku 1945. „Musíme vyrábět šperky a ne tretky,“ vytyčil jasně tajemník Společenstva pasířů Miroslav E. Fabián^[11]. Karel Leder, exportér a místopředseda Sdružení vývozců jabloneckého zboží, v textu Důležitost vývozu jabloneckého zboží vysvětloval a hájil nepostradatelnost oddělení výroby od obchodu i racionalitu celé struktury jabloneckého podnikání: „Jablonec n. N. a průmyslové okolí vyznačovaly se v obchodě zvláštností, které nemělo žádné jiné průmyslové ani obchodní odvětví. Přesnou dělbou podnikatelské činnosti na zvláštní výrobce a na zvláštní vývozce (...). Při krátkodobé a módní povaze zboží osvědčily se ve výrobě zejména drobné podniky s menším počtem osazenstva, vyznačující se pohyblivostí, přizpůsobivostí a největší výtvarnou předností. Jen výjimečně a jen pro věci hromadné výroby vytvořily se větší tovární podniky.“^[12] A dále: „V této souvislosti je třeba uvést, že výrobce byl zbaven mimořádných starostí o financování podniků tím, že jeho výrobky dodané exportéru do středy, byly mu v pátek téhož týdne zaplacený, kdežto vývozce sám byl nucen často poskytovat úvěry i několikaměsíční. (...) Práce vývozce není pouhé zprostředkování prodeje. K tomu, aby se mohlo prodávat, je zapotřebí, aby vývozce dlouhou dobu před uskutečněním zahraničních zakázek připravil náležitě půdu.“^[13] Neopomněl ani zdůraznit, že „jablonecká bižuterie



Inzerát z roku 1947



Inzerát z roku 1947

je z mála těch šťastných vývozních oborů, kde po téměř 7 leté válečné přestávce může být obchod po sdělení mírových smluv okamžitě zahájen, a to jak hotových skladů zboží, které jsou podstatné, tak z nové výroby, jež byla právě povolena, a jež nepotřebuje k zahájení prozatím nic jiného než uhlí a nějaké méně významné suroviny skoro vesměs domácí“^[14].

O nejistotě a snahách českoněmeckých podnikatelů zorientovat se v poválečných poměrech svědčí archivní prameny dokládající aktivity majitelů firmy Jos. Riedel a exportního domu Gebrüder Mahla. Z konce května 1945 se dochoval fragment korespondence mezi společností Bangles Corporation B. Mahla a českým podnikatelem Františkem Lejskem z Frýdštejna, s nímž před válkou obchodně spolupracovala. O dobové atmosféře mnohé vypovídá to, že je dopis z 23. května psán češtinou: „(...) potřebujeme nutně Vaši rady ještě v jiných otázkách, týkajících se firmy. Ačkoliv jsme přesvědčeni, že Jste nyní prací přetíženi, prosíme Vás přesto, byste nás během tohoto týdne navštívili, nebo k nám poslal Vašeho p. syna“^[15].

Dokladem snah o věcném uvažování i v krizových časech je pak německy psaný dopis z 31. května o průběhu jednání kartelu v tyčovém skle, který přečkal celou válku. Zasedání vedl jeho předseda Walter Riedel. Probírala se všeobecná hospodářská situace do příchodu Rudé armády, zmíněno je pokojné předání Liberce Čechům a poté Rusům díky rozhovorům místních průmyslníků s Konradem Henleinem. Sdělena byla též zpráva z novin, že do firem stát dosadí správce či informace o nové organizaci sklářského průmys-

slu v kraji. Přítomní majitelé skláren poté diskutovali o možnostech znovuzahájení výroby, které zatím není kvůli nedostatku uhlí možné^[16].

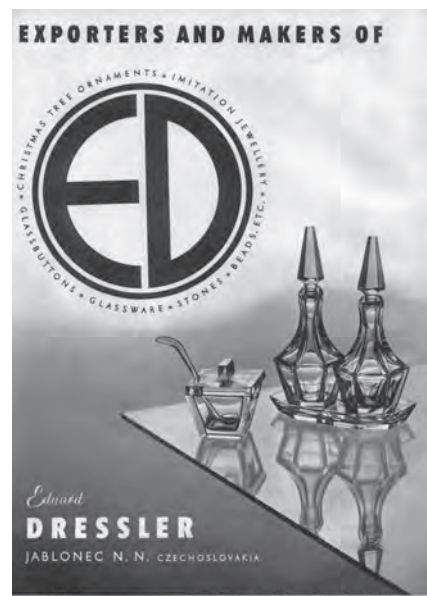
Walter Riedel, ještě před měsícem nejvýše postavený představitel sudetského sklářství, přitom v době jednání syndikátu již neměl žádnou faktickou moc, a to ani ve své vlastní firmě. Nejprve nechal dne 10. května zastavit práci a postupně vyhasit pece ve sklárnách, aby nedošlo k jejich zničení. Dne 24. května pak čeští zaměstnanci ustavili provizorní závodní radu a převzali vedení firmy. Jak uvedl ve vzpomínkovém projevu z roku 1946 její předseda František Šourek, „Walter Riedel se ženou přechkali revoluci zde a v revolučních dnech zachránili jej členové nynějšího výboru v Příchovicích před jistou smrtí“. A když rada sklárny převzala, „i Riedel se svou pravou rukou Dr. Seidlem úřadovali. To byly těžké začátky. Když jsme jim oznámili sestavení závodní rady a nalepovali cedule státní majetek – bránili se tomu a trhali je dolů. (...) Kdo zde v té době nebyl, nevěřil, že je možno několika lidmi zabratí takový podnik do českých rukou a k tomu celé noci hlídati před plněním, sabotáží a vypálením“^[17].

I v těchto dnech Walter Riedel dokázal stále jednat také racionálně, když pro Okresní národní výbor v Železném Brodě sepsal věcné a sebevědomé memorandum, které se dochovalo v německém i českém jazyce. Nazval jej Vyrovnání národní správy firmy Jos. Riedel se státními a veřejnými zájmy o jablonecký průmysl. Od obecného úvodu se v něm posouvá k popisu významu své firmy: „Firma Jos. Riedel v Polubném, téměř dvě stě let v tomto území usedlá a po nepřetržitou řadu pokolení vedená muži z rodiny Riedel, aniž by zapírala svůj německý ráz a vyplňování svých povinností vůči říši, dokud jí zákoně příslušela, je hrdá, že může poukazovat na následující skutečnosti, všem znalcům poměrů dobře známé.“^[18] Následuje třináct bodů, z nichž každý má za úkol podtrhnout její výjimečnost i technicko-technologickou vyspělost a zároveň účelově relativizovat aktivní zapojení do nacistické ekonomiky. Riedel konstatuje, že firma může ihned začít vyrábět, dostane-li uhlí, nejistotu však přináší dosud neznámá osoba národního správce. Navrhuje proto jména českých praktiků, kteří by dle jeho mínění byli vhodnými kandidáty na tuto pozici^[19].

Riedelův názor samozřejmě žádnou z odpovědných osob nezajímal. O lukrativní post usiloval Ing. Celestýn

Strnad provozující pro firmu V. Linka a synové z Loužnice konkurenční sklárnu v Mnichově Hradišti, s nimiž měli Riedelové dlouhodobě napjaté vztahy. Ani dobré politické kontakty však ambicióznímu podnikateli k převzetí polubenské firmy nakonec nepomohly. Proti se totiž postavil závodní výbor. Slovy předsedy Šourka: „Dílo se nám začalo dařit a tak začátkem června, když nebyl zde cítit střelný prach, začali se o nás zajímat i páni na vyšších úřadech a jmenovali nám nového správce – továrníka Ing. Strnada z Mnichova Hradiště. Proti jmenování zaslali jsme ihned na ministerstvo ostrý protest dne 6. června, který byl zamítnut a tak dne 10. června dostavil se nový správce s pěti úředníky, představil se závodní radě a chtěli začít okamžitě úřadovati. – Zde svedli členové závodní rady vzhledem ke konkurenčnímu podniku první prudký boj, na který si páni telefonicky zavolali na pomoc i ministerstvo, ale přes protesty vrchního rady Cimburka, který nám nařídil okamžité podrobení se nadřízeným úřadům – pevně semknuti první tento boj jsme vyhráli a po dvou hodinách opouštěla společnost naše sklárny, aniž bychom je pustili dovnitř.“^[20] Národním správcem byl následně k 1. srpnu 1945 jmenován Ing. Stanislav Bachtík, uznávaný odborník a syn sklářského podnikatele Josefa Bachtíka z Jesenného. Waltera Riedela dne 22. srpna vojenská eskorta dopravila do sběrného tábora v Rýnovicích u Jablonce nad Nisou^[21].

Zahraniční nákupci jabloneckého zboží majetkové ani organizační poválečné změny příliš nezajímali. Na dveře klepala konjunktura, poptávka po některých typech zboží slibovala velké



Inzerát z roku 1947

výdělky, a toho si byli všichni vědomi. V podstatě okamžitě s koncem války se proto do Jablonce nad Nisou, Železného Brodu či Turnova znovu vypravili zahraniční podnikatelé, aby obnovili přerušované obchodní vztahy a navázali nové. Důležitou roli mezi nimi opět hráli Američané.

Již na konci května 1945 se do Československa „na poslední velkou cestu svého života“ vypravil exportér Siegmund Hoffer^[22]. Do Jablonce nad Nisou ale dorazil až v létě, protože musel v Paříži několik týdnů čekat na vízum a k cestě byla navíc nutná vojenská asistence. Vybaven americkými cigaretami byl všude vřele přijímán. Díky svým kontaktům se navíc dostal na dosah životnímu byznysu. Jedním z jeho starých obchodních přátel byl majitel mechanické brusírny bižuterních kamenů z Turnova, jenž dokázal vyrábět šatony, po nichž byla aktuálně v USA kvůli nedostatku velká poptávka, i během války a ukrýt je před Němci v tajném skladu. Celkem se jednalo o enormní množství 360 mil. ks a v nejisté době se jich snažil co nejdříve zbavit. Hoffer měl zájem o odkup všeho, předběhl jej však jiný importér z New Yorku, jenž dokázal pružněji zařadit transport, i tak ale odebral jen zhruba třetinu. Prodejci se přitom zavázal, že mu zisk z prodeje uloží v americké bance (což se ale nikdy nestalo). Zbytek šatounů získal Hoffer. S majitelem mechanické brusírny se dohodl na rozdělení tržby půl na půl s tím, že jeho podíl uloží v USA pro případ, že by se rozhodl emigrovat z Československa. Oba tak po prodeji získali kolem 200 tis. USD^[23].

Velmi aktivně do prvních poválečných let vstoupila též firma V. Linka a syno-

vé z Loužnice. O sklárnu v Mnichově Hradišti díky znárodnění sice přišla, Ing. Celestýn Strnad ale zůstal jejím ředitelem. Pracovalo se zde však jen omezeně, na jedné peci, a to kvůli nedostatku sklářů. Naopak se rozrostla loužnická centrála, k níž v roce 1946 firma přistavěla dvoupatrovou budovu na sekání, zušlechťování, třídění a navlékání perliček^[24].

Jak vzpomíná Miloslav Linka: „Bylo naší snahou co nejdříve navazovat nové styky se zákazníky, a tak jsme zasílali značné množství kolekcí a katalogů a já jsem se rozhodl podniknout velkou cestu, abych co nejvíce zákazníků navštívil osobně. Kromě zavedených zemí jsem se chystal jet i jinam, abychom měli dostatek objednávek, což bylo velmi důležité.“^[25] V roce 1947 proto půl roku cestoval po Jižní, Střední a Severní Americe, kde při navazování nových obchodních kontaktů aktivně využíval široké síť československých diplomatických zastoupení. „Většinou bylo zvykem, že na počest mého příjezdu svolal pan velvyslanec nebo konzul na večer tamní české příslušníky nebo obchodní zájemce, abychom se mohli vzájemně poznat.“^[26]

Důležitým dobovým svědectvím o situaci v obchodu s jabloneckým zbožím je v Linkových pamětech pasáž věnovaná tehdejšímu postavení československých sekaných perliček na trhu v USA, konkrétně New Yorku, kde se Linka cítil „skoro jako v Jablonci, nebo přímo v Loužnici, protože jsem se tu setkal se všemi známými importéry, kteří k nám do Loužnice pravidelně dvakrát ročně zajíždějí.“^[27] Ti sice byli ochotní nakupovat, ale za poloviční ceny. Když Linka pátral proč, zjistil na místním svazu dovozců, že je to rozkolísanou cenovou hladinou z důvodu podlounného dovozu neproclených perliček z Československa, na což se prý dokonce specializovala jedna lodní společnost. Linka si tím potvrdil, co „doma všichni tušíli“ a inicioval zvláštní zasedání členů svazu, kde se zavázal, že pražské Ministerstvo zahraničního obchodu proti tomuto nešvaru rázně zasáhne. Na základě příslibu poté získal zakázky v hodnotě 111 mil. Kčs (podmíněné ovšem avizovanou restriktivní aktivitou ministerstva, s nímž Linka svůj příslib předem nekonzultoval)^[28].

Brzy po květnu 1945 se do Jablonce nad Nisou vrátil obchodník Franz Paul. A protože tam živnost z Železného Brodu, kde pobýval během války, dle svých slov nemohl přeložit, ocitl se opět na



Karel Leder, fotografie ze sbírky Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou

začátku. Nezřídil si již vlastní podnik, ale nastoupil v roce 1946 jako vzorkař do vyvlastněné firmy Karl Ulbrich, kde po dva roky vedl oddělení kamenů, bižuterie a knoflíků. Po třiceti letech se tak stal znovu zaměstnancem, což byl pro něj „strašný pocit“. Když oddělení knoflíků převzala firma Otto Porsche, přešel k ní a zůstal zde do její likvidace v roce 1949^[29].

Domácímu publiku se poválečný sklářský a bižuterní průmysl poprvé představil v rámci expozice Ministerstva průmyslu nazvané Československo pracuje na výstavě Budujeme osvobozené kraje v Liberci během září 1946. Důraz byl od počátku připraven kladen na vysvětlení smyslu znárodnění a jeho přínosu. Protože, jak v doprovodném katalogu pregnantně uvedl Oldřich Berger, přednosta informačního a propagačního odboru ministerstva průmyslu: „Každá maminka na velkoměstské periferii musí prostě vědět, co znamená znárodnění pro život jejích dětí a čím se znárodněný průmysl příznivě liší od kapitalistické fabriky (...).“^[30]

Celý katalog je přitom zřetelně koncipován a sepsán tak, aby přinesl potřebné informace nejen návštěvníkům, ale i novým řídicím elitám. Svědčí o tom například v kontextu se soudobým „slučovacím étosem“ pozoruhodná Bergerova apologetika decentralizace jako nezbytného předpokladu efektivity: „Jedním z předpokladů dobré správy a organizace je zjednodušení celé dnešní struktury veřejných, průmyslových a hospodářských institucí při vhodné decentralizaci správního aparátu. Musíme bezpodmínečně a co nejrychleji zlikvidovat všechny přebytečné orgány a komise, převzaté z protektorátu



Walter Riedel, fotografická reprodukce obrazu, soukromá sbírka



Inzerát z roku 1947

a komplikující chod našeho života. Musíme se však zbavit také zbytečných orgánů, které nabývaly v prvých dobách našeho života a jež jsou dnes luxusem a přítěží. Povede to k podstatnému zlevnění výroby, k snížení režie, ušetření sil a nervů, jimiž se teď zbytečně plýtvá na množství nemožných porad a konferencí. (...) Další takový předpoklad je řádný pracovní a výrobní plán a opravdové plánovitě hospodářství, jež bude moci počítat se skutečností a nikoliv s hypotézami.“^[31]

Zajímavé postřehy a informace osahuje text o jablonecké bižuterii, jehož autor není uveden. V úvodu zdůrazňuje význam tohoto oboru, důležitého nejen „pro náš kraj, ale také pro celý stát, a to získáváním devis, které zvláště nyní tak nutně potřebujeme“.^[32] Jeho přínos ilustruje na číslech z let 1927 až 1933 vycházejících ze statistiky jabloneckého celního úřadu, k čemuž dodává: „I z nynějších dat Ministerstva zahraničního obchodu vysvítá, že vývoz skla tvoří jednu z největších položek našeho nynějšího vývozu a v něm opět stojí na prvním místě vývoz naší jablonecké bižuterie.“^[33]

Za velký současný problém jabloneckého průmyslu anonymní, avšak se situací evidentně dobře obeznámený autor, označuje nedostatek pracovních sil, protože před válkou podle něj v oboru pracovalo na 70 tis. lidí, většinou českých Němců. „Po dlouhém jednání příslušných úředních míst byla stanovena kvota Němců, kteří budou moci u nás zůstat. Těmto t. zv. Jabloneckým odborníkům a specialistům byly vydány legitimace, které je chrání

před odsunem do Německa a dávají jim i celé rodině určité výhody vůči ostatním Němcům. Počet vydaných legitimací jest vzhledem k celkové výrobě poměrně malý a jest nutno počítati s tím, že celková kapacita zdejšího průmyslu klesne. Příliv českých sil naprosto nepostačuje potřebě a kromě toho jest nutno tyto zapracovati. Naprosto chybí zdejšímu průmyslu dorost a nedostatek učňů je přímo katastrofální.“^[34] V tomto kontextu zmiňuje též důležitou roli odborného školství: „Světovznámost jabloneckého průmyslu sklářského a pasířského bude však zachována jedině zájmem a účastí českých lidí, které pro všechny obory řemeslné vyškolí a výtvarně vzdělá Státní odborná škola pro jablonecký průmysl.“^[35]

Centralizace jabloneckého průmyslu a zánik tradičních firem (1948–1950)

Převzetí moci v Československu komunisty po únorových událostech roku 1948 přineslo další vlnu znárodnování podniků a postupnou likvidaci soukromého podnikání i v případě drobných firem a živností. Tzv. majetkové podstaty byly poté včleňovány do již existujících národních podniků, případně zřizovány podniky nové. Centralizace samozřejmě zasáhla i jablonecký průmysl, jenž se navíc díky své exportní orientaci zejména směrem do tzv. kapitalistických zemí ocitl z politických důvodů na samém okraji zájmu nových politických elit.

Výroba jabloneckého zboží byla do roku 1950 soustředěna pod národní podniky Sklářny a rafinerie, dříve Jos. Riedel, Dolní Polubný (od 1946, hutní polotovary), Spojené sklárny jablonecké, Jablonec nad Nisou (od 1946, hutní polotovary; roku 1949 pohltily i dříve samostatný národní podnik Jablonecký sklářský průmysl), Krystalerie, Jablonec nad Nisou (od 1946), Kovová bižuterie, Jablonec nad Nisou (od 1948, původně Společná národní správa podniků pro výrobu jablonecké bižuterie), Skleněná bižuterie, Jablonec nad Nisou (od 1948), Sklářna Jana Haruse, Jablonec nad Nisou (vznikla roku 1950 vyčleněním z n. p. Skleněná bižuterie), Železnobrodské sklo. Železný Brod (od 1948) a Preciosa (od 1948, původně Společná národní správa brusíren skleněných kamének a similizoven)^[36].

Výrobní národní podniky řídilo přímo ministerstvu průmyslu, které pro tyto účely ustavilo generální ředitelství pro

jednotlivé obory, v případě skla a bižuterie nazvané Československé závody sklářské, generální ředitelství, národní podnik. Tento stav trval do roku 1951, kdy generální ředitelství nahradila Hlavní správa skla a jemné keramiky a pro koordinaci designových aktivit vzniklo Ústřední výtvarné středisko průmyslu skla a jemné keramiky. Na přímém způsobu řízení národních podniků se však nic nezměnilo^[37].

Dokončena byla též centralizace exportu jabloneckého zboží, když se v roce 1948 součástí Společné národní správy jabloneckých vývozních domů staly i nově znárodněné firmy. Podniky byly rozčleněny do čtyř skupin. První dvě se lišily výší obrátu v roce 1947 a rozsahem obchodních kontaktů (13–46 mil. Kč / do 10 mil. Kč), ale spojovalo je dobré vedení a hospodaření, třetí tvořily hůře spravované malé firmy, vhodné ke sloučení s jinými, a čtvrtou podniky zralé pro likvidaci, bez potenciálu, neschopné dalšího provozu^[38].

Zároveň k 1. srpnu 1948 vznikla v Praze podle zákona č. 119/1948 Sb. o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasilatelství Československá akciová společnost pro vývoz skla, od 5. dubna 1949 přejmenovaná na Skloexport, československá akciová společnost pro vývoz skla. Již na počátku roku 1949 pražský podnik podal návrh na převedení 54 největších konfiskovaných (34) a znárodněných (20) exportních firem ze Společné národní správy jabloneckých vývozních domů, což se formálně stalo k 31. prosinci 1949. Mezitím již k 1. červenci 1949 v Jablonci nad Nisou vznikla specializovaná pobočka Skloexportu s šesti vývozními odbory specializovanými na lustrové ověsy, krystalerii, bižuterii kameny, skleněné perle a perličky, skleněnou bižuterii a kovovou bižuterii. Zvláštní postavení zůstalo knoflíkům, které měla obchodně na starosti jablonecká kancelář národního podniku Koh-I-Noor^[39].

K podchycení agendy 54 převzatých exportních domů, zamezení ztrát ve skladech, likvidaci konfiskátů a vyhotovení předávacích bilancí u nově znárodněných firem Skloexport zřídil zvláštní likvidační odbor. Přestože k tomu vyčlenil 120 zaměstnanců jednalo se o tak komplikovanou agendu, že v únoru vznikla „shora“ Společná likvidační správa, jejímž úkolem bylo vypořádat majetkové podstaty všech konfiskovaných a znárodněných exportních domů

na Jablonecku. Likvidátora jmenoval Fond národní obnovy. Národní správy v jednotlivých exportních domech byly zrušeny a s nimi i původní názvy exportních domů. Tím v roce 1950 zanikla i Společná národní správa jabloneckých vývozních domů. Původní (nebo počeštěné) názvy firem, z nichž některé byly na mezinárodním trhu zavedené od poslední třetiny 19. století, definitivně zmizely ze světa^[40].

„Z více než 2 000 zaměstnanců exportních domů a exportních sekcí výrobních podniků bylo do Skloexportu převedeno 1 500 zaměstnanců. I tento stav byl postupně snižován na přibližně 800 zaměstnanců. Do práce v exportu přicházejí nové kádery z výroby a jejich odborná kvalifikace byla zajišťována Ústřední dělnickou školou.“^[41] Až k 1. lednu 1952 z jablonecké pobočky Skloexportu, kterému zůstaly v gesci lustrové ověšky a krystalerie, vznikla samostatná státní akciová společnost specializovaná na export bižuterie – Jablonex^[42].

Pracovnice Společné národní správy jabloneckých vývozních domů Marie Masná vzpomíná, že se mezi lety 1948 až 1949 svázely do velkých exportních domů stejné komodity z menších firem. Kovová bižuterie se soustředila v podnicích Thiel & Rhode, M. Dub a C. Aug. Schmidt, perličky u firmy Bratři Mahlové, bižuterní kameny u Bratři Friedů, skleněná bižuterie u W. Klara, krystalerie u Eduarda Dresslera a lustrové ověšky ve firmě Hausmann & Walter. *„Období, kdy k těmto přesunům docházelo jsme nazývali stěhováním národů, neboť po celém Jablonci se v nákladních stěhoval nábytek, zboží atd. z jednoho místa na druhé...“^[43]*

O specifčnosti poměrů v jablonecké pobočce Skloexportu v roce 1949 svědčí poznámka jednoho z nových zaměstnanců Miroslava Masného, jenž měl díky svým jazykovým znalostem v exportním domě Zimmer & Schmidt na starosti zákaznicky v Belgii a Belgickém Kongu: *„Práci jsem zvládal horkotěžko. Dopisy od zástupců byly časté a dodavatelské organizace nebyly v pořádku. Nejjednodušší bylo spálit ty dopisy a k tomu posloužila kotelná v suterénu budovy.“^[44]*

Detailně specifický stav nejen znárodněného exportu, ale i jabloneckého průmyslu jako takového, popsal Zdeněk Brabec, mezi lety 1949 až 1950 vedoucí prodeje bižuterních kamenů v rámci jablonecké pobočky Skloexportu. Zdůrazňuje zejména autonomii výrobních podniků v tom, jakou prio-

ritu určily předaným zakázkám, které mohly dokonce odmítnout. Skloexport tak neměl dostatečný vliv na *„výrobu v oblasti přizpůsobování měnicím se požadavkům zahraničních trhů na sortiment vyráběného zboží bez možnosti vázat prodej lukrativního zboží na odběr méně požadovaných položek v optimální míře“^[45]*. Sklady se plnily neprodejným zbožím, zatímco na to žádané zákazníci čekali neúměrně dlouho.

Brabecovy postřehy doplňují vzpomínky amerického importéra Otto Hofferera, který do Jablonce nad Nisou obchodně zavítal v letech 1948 a 1949. Cesty označil za depresivní, protože tu šlo vše – jeho slovy – od deseti k pěti. Zpočátku to přitom tak zle nevypadalo. Poté, co se všechny zbývající soukromé exportní firmy staly součástí Společné národní správy jabloneckých vývozních domů, dohodl jeho místní obchodní partner Ernst Kolisch, že i za změněné situace zůstala Hofferovi zachována možnost vlastní kontroly nad kvalitou a designem zboží. Tato situace trvala zhruba rok, než Skloexport na konci 1949 dohodu jednostranně zrušil. S Jabloncem proto Hoffer spolupráci ukončil a začal hledat nové obchodní možnosti v bavorském Kaufbeuren, kde se snažila o obnovení jablonecké bižuterní výroby řada českých Němců odsunutých sem právě z Jizerských hor^[46].

Statistické údaje shromážděné ekonomem Jaromírem Kubálkem poskytují alespoň základní přehled o tom, jak se jablonecké bižuterii (tedy bez krystalerie) v letech 1948 až 1950 dařilo na zahraničních trzích. Je zde patrná sestupná tendence, a to ze 133,736 mil. Kčs (1948; ve staré měně 668,680 mil. Kč) na 100,949 mil. Kčs (1950; 504,745 mil. Kč), což jsou výsledky zhruba odpovídající krizovým letům konce 30. let, ale stále velmi vzdálené období, kdy deprese vrcholila. Zatímco poptávka po skleněné bižuterii zůstávala v podstatě stabilní, výrazný propad zaznamenala kovová bižuterie. Mezi lety 1949 a 1950 její vývoz poklesl z 30,087 mil. Kčs na 16,103 mil. Kčs, tedy o plných 50,2 %^[47].

Tato čísla je nutné vnímat nejen v souvislosti s novými politicko-hospodářskými prioritami komunistického Československa, s nimiž souvisel například odliv zaměstnanců ze skla a bižuterie do strojírenství, ale též nově spuštěnou celní „železnou oponou“ mezi zeměmi ve sféře vlivu Sovětského svazu a zbytkem světa. Jabloneckou bižuterii těžce zasáhly především nové

dovozní celní sazby v USA^[48]. Dlužno podotknout, že trh v samotném Sovětském Svazu jako možná náhrada neměl v tomto období pro jabloneckou bižuterii žádný význam, když první velká zakázka přišla do Jablonce nad Nisou až v roce 1950^[49].

Většina českých výrobních sklářských (včetně krystalerie) a bižuterních firem z oblasti Železnobrodsko se po roce 1948 stala součástí národního podniku Železnobrodské sklo. Vznikl na základě vyhlášky Ministerstva průmyslu ze dne 4. července 1949 zpětně k 1. lednu 1948. Zpočátku jej tvořilo pět podniků, mimo jiné též firmy Bohuslav Hásek z Těpeř, majetkově propojená s jabloneckým exportním domem Bratři Háskové, a V. Linka a synové z Loužnice. Firma Hásek vykázala podle bilance ke konci 1947 majetek v celkové výši 20,331 mil. Kčs, kdy pro ni pracovalo 11 úředníků, 1 mistr, 45 dílenských a 83 domáckých zaměstnanců. Své zboží prodávala přes vlastní rozsáhlou exportní síť v Egyptě, v zemích Evropy, do Orientu, Indočíny a Afriky, v USA, Brazílii a Austrálii. Firma V. Linka a synové v roce 1947 zaměstnávala 65 lidí (9 úředníků, 2 mistry, 23 dílenských a 31 domáckých dělníků) a její aktiva činila 5,652 mil. Kč^[50]. Jako vedoucí ji i po znárodnění nadále vedl Miloslav Linka. Ale jen do března 1949, kdy byl zatčen a odsouzen pro zanedbání povinné péče. V únoru totiž v závodě vypukl požár, který měla na svědomí mzdová účetní snažící se zakrýt defraudaci, již se dopustila. Přestože Linka plnil plán na 160 %, a i podle názoru soudu se jinak choval řádně, odseděl si skoro šest měsíců ve věznicí. Na počátku roku 1950 pak nastoupil jako referent odbytu v Železnobrodském skle^[51].

Z majitele v zaměstnance se po komunistickém převratu proměnil například též český jablonecký exportér Karel Leder. Nejdříve působil jako referent pro knoflíky v jablonecké pobočce Koh-I-Nooru (1948–1949), odkud přešel do pozdějšího Jablonexu, kde aktivně pomáhal hledat nové trhy^[52].

Text je editovanou kapitolou z autorovy disertační práce Proměny jabloneckého exportu skla a bižuterie v první polovině 20. století, obhájené v roce 2022 na Univerzitě Karlově v Praze (Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin, vedoucí práce prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.)

